

MIKESY GÁBOR

Egységesítés a földrajzi nevek használatában

Szemelvények a Földrajzinév-bizottság történetéből, 1980-as évek (1. rész)



A Földrajzinév-bizottság a 70-es évek végétől kissé hullámzó jogi és szervezeti keretek között, de töretlenül végezte a munkáját, szoros együttműködve a Kartográfiai Vállalattal (KV). A nagy lélegzetű munkák mellett (Magyarország földrajzinév-tára megyei kötetei, az új világatlasz névrajza) a helységnevek, később a közterületek neveinek területén is feladatok keletkeztek. Két korábbi munka átdolgozott kiadása térképi melléklettel az első évek emblemikus terméke.

Jogszályi és szervezeti változások

Az FNB 1975 óta az Országos Földügyi és Térképészeti Hivatal (OFTH) elnöke és Térképészeti Főosztálya mellett működő véleményező, tanácsadó testület volt. A tevékenysége más ágazatok névhasználatára is hatást gyakorolt, országos szintű feladatkörrel bíró intézményekkel egyeztetett, és döntéseket hozott, azok alkalmazása viszont csak az ágazat keretében volt elvárható (a KV alapvetően az FNB által megvizsgált névanyagot jelentetett meg a nagyközönség számára), a különböző szervek saját gyakorlatuktól függően fogadták el, vagy nem (településrésznevek, víznevek, exonimák stb.). A 10/1974. (III. 31.) MÉM-rendelet eleve csak véleményező funkciót adott a miniszternek (közvetve a bizottságnak) a más tárcához tartozó államigazgatási, vízügyi és közlekedési földrajzi nevek ügyében. Jogszályba foglalt eljárásrendet eleve csak magyarországi és azon belül a *Földrajzinév-tár* (FNT) tematikájába illeszkedő nevekre határoztak meg. A változások bejelentését és szűrését a rendelet a megyei és fővárosi tanácsok éllelmeszer- és mezőgazdasági szakfeladatait ellátó részlegeihez delegálta és a *Mezőgazdasági és Élrelmezésügyi Értesítő*t jelölte meg a közzététel

helyeként. Ez az elképzelés nyomokban sem valósult meg. A megoldandó feladatok zöme magában az OFTH által felölt szervezeti keretekben, azaz a tágabb értelemben vett polgári térképészetben és a Földrajzinév-bizottságba delegált intézményeknél jelentkezett, továbbá a bizottság munkájára jelentősen rányomták a bélyegüket a nemzetközi ajánlások.

A működés területe és a jogi háttér közötti ellentmondások folytonos útkeresésre motiválták a bizottság munkájában érdekelteket. Az egyik irány a jogszályi keretek kiszélesítése iránti törekvés volt, a másik irány a földrajzi nevek megállapításában és használatában érdekelt területek minél szélesebb körének a bevonása a bizottsági munkába. A névhasználat egységesítése szempontjából kedvező körülmény lett volna, ha a szervezeti és működési szabályzat szerint képvisellel rendelkező Magyar Rádió és Televízió (MRT) elnöke tagot delegált volna a bizottságba, ez azonban mindig elmaradt, és az MRT Tömegkommunikációs Kutatóközponttal való kapcsolatfelvétel sem hozta meg az eredményt. A 70-es évek végén kezdődtek az egyeztetések az Országos Környezet- és Természetvédelmi Hivatallal és a Külügyminisztériummal, ezek végül csaknem egy évtized múlva vezettek eredményre. A Honvédelmi Minisztériumot 1979-ben hivatalosan is a Magyar Néphadsereg Térképészeti Intézete váltotta fel.

Az 51/1979-es minisztertanácsi rendelet először emelte ki a földrajzi nevek ügyét a szűk ágazati keretektől (azaz a Mezőgazdasági és Élrelmezésügyi Minisztérium – MÉM – szintjéről minisztertanácsi szintre), de meghagyva a MÉM felelősségi körében, és egyes földrajzi névi osztályokra való szűkítés nélkül kimondta, hogy „a mezőgazdasági és élrelmezésügyi miniszter [...] megállapítja, illetve véleményezi

a Magyar Népköztársaság területén a földrajzi neveket, szabályozza a külföldi földrajzi nevek hazai térképi használatát”¹

Ezzel a passzussal egészítették ki a földmérési és térképészeti tevékenységről szóló 12/1969. (III. 11.) Korm. rendelet 13. §-át. Erre támaszkodik a 36. ülésen (1980. június 30.) előterjesztett és a bizottság által jóváhagyott új szervezeti és működési szabályzat (SZMSZ) is. A bizottság feladatai közt az 1975. évi szervezeti és működési szabályzat „a rendeletben meghatározott földrajzi nevek megállapításához és megváltoztatásához” (ti. véleményezés, javaslat, tanácsadás) szövegrésze helyére a jóval általánosabb, „a Magyar Népköztársaság területén a földrajzi nevek megállapításához” szövegrész került. Aláírt példány ugyan nem került a kezembe, mindenesetre a későbbiek fényében úgy tűnik, hogy ezt tekintették irányadónak még az alább részletezett szervezeti változás után is. Érdekes módon a 10/1974-es MÉM-rendelet vonatkozó részleteinek a módosítása elmaradt, így némi inkonzisztencia állt elő, de ez a gyakorlatot már a jogszabályok hierarchiája miatt sem befolyásolta.

1981-ben a Minisztertanács a kormánybizottságok radikális csökkentését határozta el, és ugyanerre szólította fel az egyes tárcákat is. Egy rövid ideig reális lehetőségnek tűnt, hogy a MÉM feláldozza az FNB-t az erősebb ágazati érdekeket érvényesítő bizottságok megmentésének oltárán. Talán a tagok osztatlan felháborodásának és a delegáló intézmények informális támogatásának is köszönhető, hogy más megoldás körvonalazódott. Az OFTH „a földmérés és térképészet területén az ágazati irányítás hatékonyságának növelése, a döntések jobb előkészítése és megalapozása, továbbá az ágazati feladatok (kutatási, fejlesztési, tervezési, vetületi, alapponthálózati, felmérési, térképezési, légifényképezési, automatizálási, táv-

érzékelési, erőforráskutatási, földrajzi nevekkel összefüggő, geokartográfiai, térképkiadói, szakemberképzési, továbbképzési és egyéb) végrehajtásának elősegítése, érdekében” újjászervezte a Geodéziai és Kartográfiai Bizottságot (GKB), és ennek keretén belül szakbizottság címen működhetek tovább a korábban önálló bizottságok, így a

- Geodéziai Szakbizottság,
- Felmérési és Automatizálási Szakbizottság,
- Térképészeti Szakbizottság,
- Mérnökgeodéziai Szakbizottság,
- Távérzékelési és Erőforráskutatási Szakbizottság,
- Földrajzinév Szakbizottság

az 1985. évi felsorolás szerint.² A bizottság a dokumentumokban az 1981. decemberi 42. ülésétől kezdve az OFTH Geodéziai és Kartográfiai Bizottsága Földrajzinév-szakbizottsága nevet használta, a rövidítésben megmaradt az Fnb. vagy FNB.³ Földi Ervin volt elnök a következőkben az SZMSZ szerint a szakbizottság vezetője titulust kezdte használni, és megszűnt a titkári poszt, ugyanis a teljes GKB-nak egy titkára volt, kezdetben Bölcsvölgyi Ferenc személyében. Más tekintetben a szervezeti változás nem érintette a bizottság összetételét. Ahogy Földi Ervin is hangsúlyozta az ülésen, „lényegében az eddigi Földrajzinév-bizottsággal azonos körülmények között folytathatja a munkáját”. Bár a szervezeti átalakulás nem jelentett törést az FNB munkájában, az mégis nyilvánvaló, hogy szakbizottságként messzebb került attól, hogy valódi döntéshozó szerv legyen, az általa megfogalmazott irányelvek és egyedi döntések érvényesülése más szereplők alaposágától és következetességétől függött. A bizottság jogállásának rendezése nem került le a napirendről, de csak a 80-as évek második felében nyílt kedvező lehetőség a megvalósítására.

1 51/1979. (XII. 20.) MT rendelet a földmérési és térképészeti tevékenységről szóló 12/1969. (III. 11.) Korm. számú rendelet módosításáról (https://jogkodox.hu/jsz/1979_51_mt_rendelet_1891734, elérés ideje: 2023. 05.05.), 8. §.

2 Részlet A MÉM Földügyi és Térképészeti Hivatal Geodéziai és Kartográfiai Bizottságának szervezeti és működési szabályzatából. Kézirat. 1985. Lechner Tudásközpont Nonprofit Kht.

3 1985-ben az „országos” szó kikerült a hivatal nevéből, tehát OFTH helyett az FTH rövidítés jelölte a működési keretet.

A Politikai világtérkép

Mind a nemzetközi elvárás, mind a térképész, a sajtó, az oktatás stb., de leginkább a diplomácia jogos igénye a rendszeresen felújított hivatalos országnévjegyzék. Az FNB működésének első éveiben összeállította és megjelentette az első verziót.⁴ Utána is minden évben számos napirendi pont foglalkozott az államok alakulása és átalakulása tekintetében már akkoriban igen gyorsan változó világ követésével. 1976-ban 55 helyen módosult a jegyzék, az viszont nem jelent meg önálló kiadványban a szélesebb szakmai közönség számára.⁵ Az



■ Az FNB országnévjegyzékét és a világ aktuális nemzetközi jogi felosztását részletesen bemutató térképet közös kiadványban jelentette meg a Kartográfiai Vállalat. A kiadvány kereskedelmi tekintetben is sikeresnek bizonyult (Politikai világtérkép többnyelvű országnévjegyzékkel. *Címlap*)

újabb kiadás igénye már 1978-ban felmerült, de részben a KV leterheltsége, részben a sok új ügy miatt halasztódott. 1981-re újabb sok tucat helyen történt változás az anyagban. Ezen nemcsak az országnevek rövid és teljes alakját kell érteni (*Dominica* > *Dominikai Közösség*, *Iráni Császárság* > *Iráni Iszlám Köztársaság*, *Jemen* > *Észak-Jemen*, *Liechtensteini Fejedelemség* > *Liechtensteini Hercegség*, a *Közép-afrikai Köztársaság* rövid országnevének, illetve *Írország* teljes nevének kiiktatása stb.), de tételesen átvizsgálták az országnevekből képzett melléknéveket (*dzsibuti*, *közép-afrikai köztársaságbeli*, *Trinidad és Tobago-i*, *zöld-foki* stb.), a népek és a hivatalos nyelvek nevét, felsorolását (pl. a spanyol elvesztette hivatalos státuszát a Fülöp-szigeteken, a filippínó szó vonatkozatható a korábban csak tagalog néven jelzett nyelvre is), az átírási rendszereknek való megfelelést, továbbá az idegen nyelvű megnevezéseket is. A jegyzék ugyanis megfelelő forrás esetén angol, francia, német, spanyol, orosz és az illető ország saját nyelvén (nyelvein) tartalmazta a neveket. A részletkérdésekben sok-

60 Északi-Mariana-szigetek H37
ang: Northern Mariana Islands
fr: Îles Mariannes du Nord
ném: Nördliche Marianen
sp: Islas Marianas del Norte
or: Северные Марианские острова
mn, nn: északi-marianai; ny: angol
61 Etiópia, Szocialista Etiópia I26-27
ang: Ethiopia
fr: Éthiopie
ném: Äthiopien, Sozialistisches Äthiopien
sp: Etiopia
amh: Itjópja, Behabreteszebavit Itjópja
or: Эфиопия, Социалистическая Эфиопия
mn: etióp(iai); nn: etióp; ny: amhara

■ Az országnévjegyzék az államok és a függő területek nevét a nemzetközi érintkezésben leginkább elterjedt nyelveken is feltüntette, a nem latin betűs helyi hivatalos nyelvek neveiből magyar átírást közölt (Politikai világtérkép többnyelvű országnévjegyzékkel. *Részlet*)

4 Országnévjegyzék. Összáll.: TAKÁCS JÓZSEF, szerk.: FÖLDI ERVIN. Országos Földügyi és Térképészeti Hivatal keretében működő Földrajzinév-bizottság. Bp., 1971. (Vö.: MIKESY GÁBOR: Egységesítés a földrajzi nevek használatában. Szemelvények a Földrajzinév-bizottság történetéből, 1960-as évek. *Catastrum*, 8. (2021) 3:52–64. = MIKESY, 2021).

5 MIKESY GÁBOR: Egységesítés a földrajzi nevek használatában. Szemelvények a Földrajzinév-bizottság történetéből, 1970-es évek. *Catastrum*, 9. (2022) 2:39–50.

szor külső nyelvi szakértők véleményét kellett kikérni.

A hat ülésen is tárgyalt témakörhöz számos külön dokumentum készült, amelyek eldöntendő kérdések sorát hozták fel. Így készült összevetés a térképészetben használt fontosabb forrásokkal,⁶ amelyek különösen a függő és gyámság alatt álló területek névanyagában hordoztak bizonytalanságokat: például a korábban is *Amerikai Virgin-szigetek* néven futó területnek a helyben hivatalos neve két formában is megvan: *Virgin Islands* és *Virgin Islands of the U. S.*, és számos nyelvben ezt követték, például németül *Jungferninseln* ~ *Jungferninseln der Vereinigten Staaten*. A franciák feltüntették szótáraik névalakjában a tengeren túli megyéik, területeik státusát is – mi megtartottuk az eredeti rövid magyar alakokat mindkét esetben. Összefoglaló előterjesztés készült a rövid és teljes magyar nevekkal kapcsolatban. Érdekesség, hogy *Írország* az alkotmányában és a nemzetközi szervezetekben csak a rövid névvel szerepelt, az atlaszok és földrajzi lexikonok mégis hosszan fenntartották az *Ír Köztársaság* szószerkezetnek megfelelő alakokat, amelyet mi ekkor vetettünk el. *Etiópia* teljes névalakját viszont annak ellenére adta meg az új jegyzék „a széles körben használt” *Szocialista Etiópia* alakban, hogy erre nem voltak igazán figyelembe veendő források. A *Dominikai Közösség* rövid neve (*Dominika*) azért maradt ki a jegyzékből, mert a hasonló nevű másik karibi államnak, a *Dominikai Köztársaságnak* sincs rövid neve, és hogy a kettő különbözősége erősebb hangsúlyt kapjon (ez egyébként unikális megoldásnak tűnik). Természetesen – ahogy korábban is – az egyszerű szerkezetű és bevett magyar elnevezéseket (pl. *Osztrák Köztársaság*) a nemzetközi párhuzamok kedvéért sem változtattunk meg (azok alapján *Ausztriai Köztársaság* vagy *Ausztria Köztársaság* lenne).

Külön tárgyalási anyag készült az országnévokban és a szócikkekben alkalmaz-

ható jelzőkről. Megvitatták, hogy az afgán, indonéz, jordán, namíb stb. mellékevek léteznek-e vagy meghonosodtak-e a magyarban. Ezek végül bekerültek az országnévjegyzékbe, szemben például az egyes forrásokban felbukkanó bolív, nigér, tanzán stb. szavakkal. A thaiföldi mellett a thai vagy sziámi használata is kérdéses volt. Viszont amikor *Brazília* a követségén keresztül szerette volna elérni, hogy *Brazil* legyen az ország neve a magyarban és *Brasília* a fővárosé, akkor meglehetősen egyértelműséggel jelentette ki a bizottság, hogy a brazil szó nálunk kizárólag melléknévi jelentésű. Földi Ervin precíz ségére jellemző, hogy a magyar sajtóból is erős válogatást készített a megjelenő névváltozatokból, pl. *Suriname* ~ *Szurinam*, *Bissau-Guinea Köztársaság* ~ *Bissau-guineai Köztársaság* ~ *Bissau Guineai Köztársaság*.

A politika hatását kell látnunk abban, hogy – a Magyar Távirati Iroda (MTI) javaslatára – *Tajvan* kimaradt a jegyzékből, továbbá egy sajátos szóösszetételi kérdés mögött is. A *people's republic*, *république populaire*, *народная республика* kifejezésnek országcsoportonként más alakját adták meg. *Albánia*, *Kambodzsa*, *Kína*, *Lengyelország*, *Mongólia* és természetesen *Magyarország* esetében a népköztársaság, *Algéria*, *Angola*, *Banglades*, *Benin*, *Guinea*, *Kongó*, *Laosz* és *Mozambik* esetében a népi köztársaság került a teljes államnévbe, az előterjesztés eufemisztikus megfogalmazása szerint „*az általános használathoz igazodva*”. Egy malőr még mindenképpen a témakörhöz tartozik: a *Spanyol Királyság* nevet túlságosan korán megelőlegezte a bizottság (ugyancsak az MTI vetette fel), bár az idegen nyelvi alakok közt *Estado Español* (továbbá *Spanish State*, *État espagnole* stb.) állt.

Az országnévjegyzékhez a KV 1:35 000 000 méretarányú, 115×75 centiméteres térképet készített, és *Politikai világtérkép több nyelvű országnévjegyzékkel* címen került kereskedelmi forgalomba 1982-ben, a január 1-jei állapotnak megfelelően.⁷

6 Például *Atlas Annual. Supplement to the National Geographic Atlas of the World*. Washington, 1979; *Countries of the World and their Leaders*. Detroit, 1979; *Dictionnaire géographique de la France*. Paris, 1979; *Instruktion für die Schreibweise geografischer Namen in kartographischen Erzeugnissen der DDR*. Berlin, 1979.

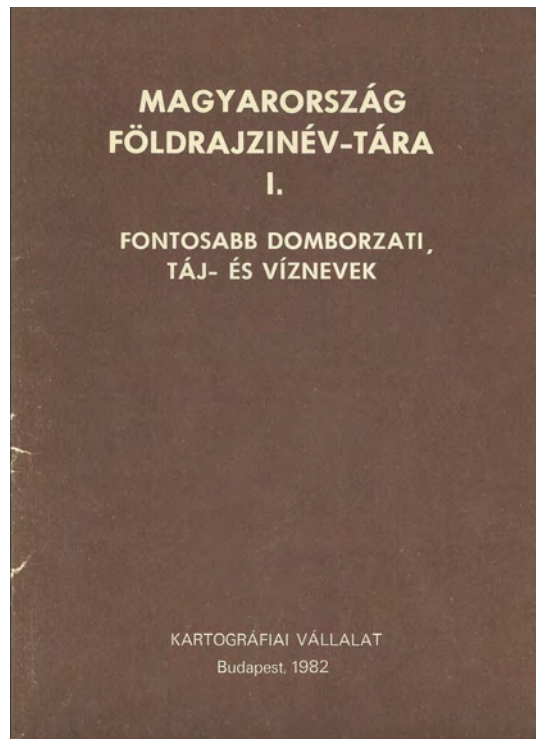
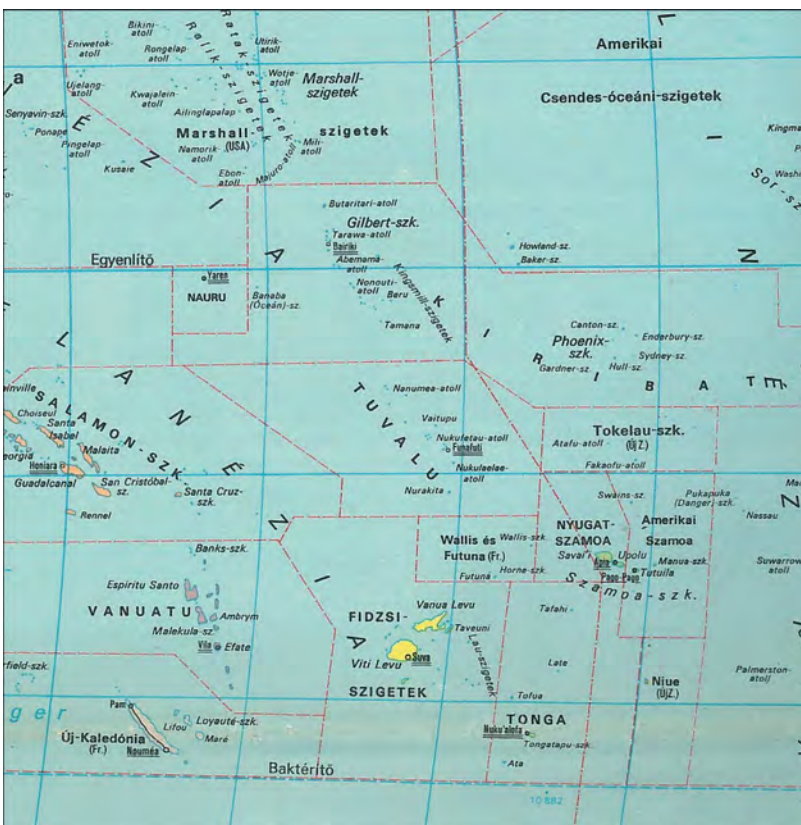
7 *Politikai világtérkép több nyelvű országnévjegyzékkel*. Szerk.: FÖLDI ERVIN – IHÁSZ ILDIKÓ. Kartográfiai Vállalat. Bp., 1982.

A Földrajzinév-tár I. újabb kiadása

A Földrajzinév-tár létrehozásának tervezett ütemezése szerint először az ország legfontosabb természetföldrajzi (domborzat, vizek, tájak) neveire kellett egységesített javaslatot kidolgozni, majd a közepes és a nagy méretarányú változat kerülhetett sorra. Az FNT I. mintegy 760 nevet tartalmazó első kiadása 1971-ben látott napvilágot.⁸ A névsűrűséget egy 1:500 000 méretarányú térképhez igazították, viszont a térkép akkor nem jelenhetett meg. 1980-ban befejeződött az FNT II., azaz a megyei kötetek szerkesztése. Amikor az egyes megyék bizottsági tárgyalására és a helyi egyeztetésekre sor került, számos esetben derült fény az FNT I.-től való különbségekre, és sokszor az utóbbit kellett módosítani. Így

kezdett felhalmozódni az az anyag, amelynek alapján szükségessé vált egy átdolgozott kiadás megjelentetése, de némely tekintetben változott a földrajzi tájbeosztás, a földrajzi jellegek terminológiája, és újabb helyesírási kérdések merültek fel. Az első kiadás alapján a nevek lokalizációja ugyancsak megoldatlan maradt.

Földi Ervin 1980 végén olyan tervezetet nyújtott a bizottság elé, amely többféle megoldást kínált, de mindegyik jelentős előrelépést hozott mind a hazai, mind a hangsúlyosan figyelembe vett nemzetközi használat szempontjából. Lehetőség nyílt a) 1:500 000 méretarányú térképi melléklet készítésére változatlan névmennyiség mellett, b) azonos alaptérképpel, de a természetföldrajzi elemek csökkentése és az igazgatási nevek felvétele mellett, c) az FNT I. és II. egyesítésével térkép nélkül, illetve d) csak a



- A Politikai világtérkép többnyelvű országnévjegyzékkel kiadvány mutatta meg elsőként a hazai szakmai és civil közönségnek számos új független állam, pl. Kiribati, Tuvalu, Vanuatu helyét és az átrendezett felségjogú óceáni részleteket (Politikai világtérkép többnyelvű országnévjegyzékkel. Részlet a kötet térképmellékletéről)

- A Földrajzi-névtár I. kötetének átdolgozott kiadása hamar kifogyott a boltokból, ami leginkább a gondosan kidolgozott 1:500 000 méretarányú térképi mellékletnek köszönhető (Magyarország Földrajzinév-tára I., Kartográfia Vállalat, Bp., 1982. Címlap)

8 Magyarország földrajzinév-tára I. Fontosabb domborzati, táj- és víznevek. Szerk.: FÖLDI ERVIN. MÉM Országos Földügyi és Térképészeti Hivatal, Bp., 1971. (Vö.: MIKESY, 2021).

A glossary of generic terms, and geographical attributes appearing in this gazetteer

ág	branch, arm of a river or creek	karszt	karsi(ic)
ágy	1. gorge; 2. river bed; 3. brook, creek	kelet(i)	east(ern)
alföld	lowland, plain	kis	small, little
alja	lower part of...; foot of... (relating to the preceding proper name, usually a mountain range)	kopasz	bare
alsó	lower	kő	1. stone; 2. rocky peak, summit of a mountain
árapasztó	flood decreasing canal	köz	intermediate space between roads, or region between rivers
árok	1. ditch, canal, ravine; 2. valley; 3. brook	középhegység	mountain range of medium height
barlang	cave	közép(ső)	central, middle
belső	inner	láp	moor, marsh, bog
bérc	1. peak, crag, rock; 2. hill	lapály	flat, lowland, level
berék	1. grove, copse; 2. reedy marsh	lapos	1. flat (adj.), even; 2. = lapály
csatorna	canal	mál	adret, southern or western slope of a hill
cseppkő-barlang	stalactite cave	medence	basin
dél	1. south; 2. southern slope; 3. noon	megye	county, a first order administrative unit
déli	southern	mellék	1. environs, surroundings; 2. subsidiary, side-

■ A leggyakoribb földrajzi köznevek és más névelemek angol nyelvű magyarázata alkalmassá tette az FNT I. kötetét a terjesztésre nemzetközi szakmai körökben (Magyarország Földrajzinév-tára I., 11.)

nagyobb egységek vázlatos megjelenítésével. Ismertette az UNGEGN ajánlásainak vonatkozó részleteit,⁹ így a földfelszíni részlet egyértelmű kategorizálására, a helyek jellegének és az ezeket jelölő lexikai elemek összefüggéseinek vizsgálatára, a helyes kiejtésre a Nemzetközi Fonetikai Társaság átírási rendszere (APhI) szerint, és a földrajzi közneveket, gyakran előforduló szóelemeket értelmező jegyzékek összeállítására. Bár az ajánlások megelégedtek a helyeket bennfoglaló nagyobb egységek közlésével, ő a térképpel vagy koordinátapárral való pontosabb lokalizálást szorgalmazta.

A névanyag, az adattartalom mennyisége és a térbeli elhelyezés módja erősen különböző finanszírozást és munkaidő-ráfordítást igényelt. Kompromisszumos megoldásként és a mielőbbi közreadás érdekében a KV-nél tulajdonképpen készen álló 1:500 000 méretarányú térképi alaphoz igazodva a szótári rész az első kiadás átdolgozott változata lett. A kötet egységesítette és egyszerűsítette a földrajzi köznevek és a jellegek használatát (kimaradt például: csatornázott és részben csatornázott vízfolyás, hegycsoport, hegygerinc, hegység-sor, hűtőtó, lápos tó, malomcsatorna stb.), és közöl egy angol nyelvű értelmező szöveget az így redukált listához. Az APhI átírást csak a magyar ábécére vonatkozóan találjuk meg a kötet elején, az egyes neveknél nem.

Néhány jellemző változás az első kiadáshoz képest, a helyesírással és a földrajzi irodalommal való összhang érvényesítésére:

- *Aggteleki-barlang* > *Aggteleki-cseppkőbarlang*
- *Arany-hegyi-patak* > *Aranyhegyi-patak*
- *Duna-kanyar* > *Dunakanyar*
- *Hajdú-hát* > *Hajdúhát*
- *Karancs* > *Karancs-vidék*
- *Öreg Futóné* > *Öreg-Futóné*
- *Solti-lapály* > *Solti-síkság*.

A *Kis-Konda-patak* > *Kiskondai-patak* és *Kis-kondai-halastavak* > *Kiskondai-halastavak* csere jó példa az FNT II. helyi egyeztetésekor feltárult motiváció (*Kiskondapuszta* létező településrész) miatt megvalósult helyesbítésre. Egy másik vízfolyásnak helyben két változata egyaránt élt: *Csíkát-patak* > *Cinca-Csíkát*.

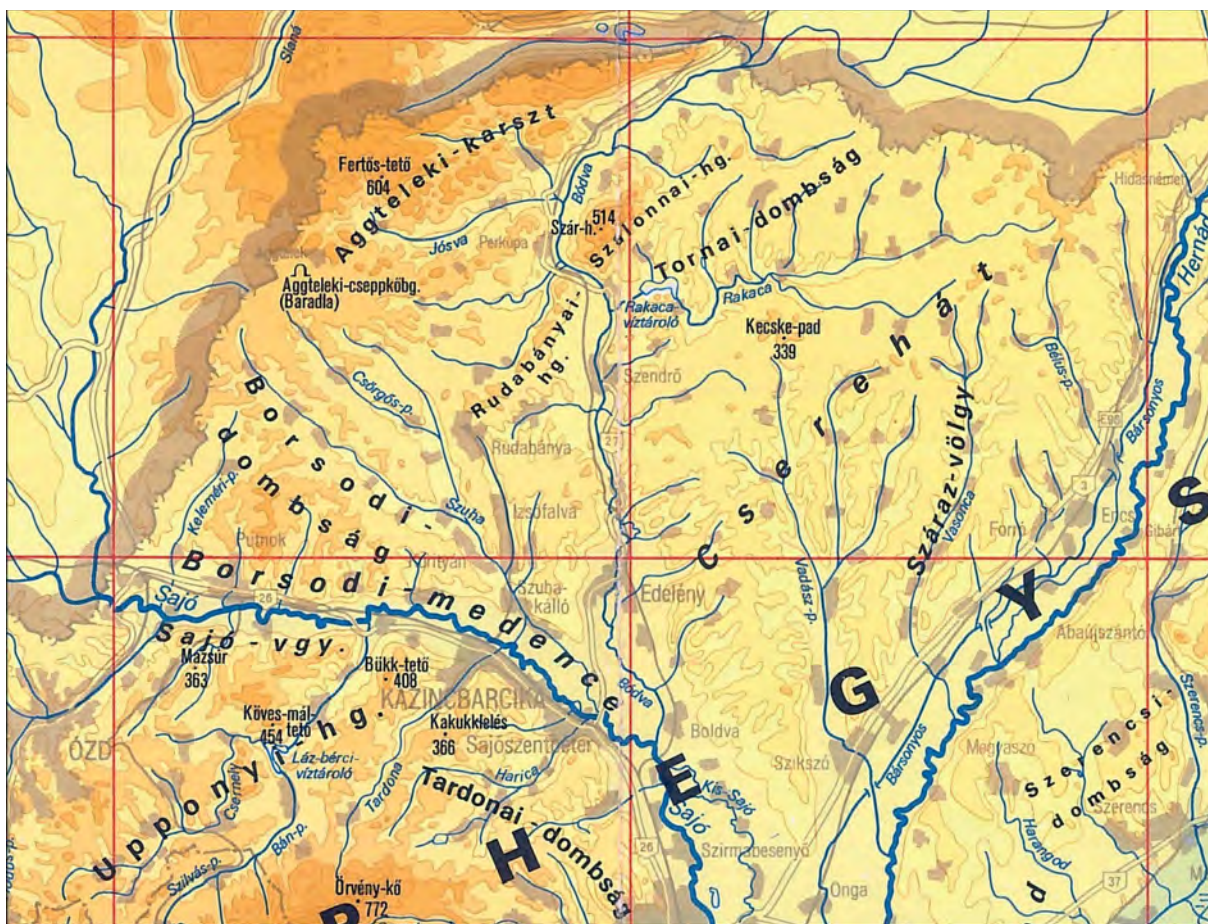
A kötetek tartalmazták a hegységek, dombvidékek, illetve ezek kisebb körzeteinek legmagasabb pontjait, néhány esetben azonban az új mérések, új találatok miatt helyesbíten kellett:

- Asztag-kő* > *Üstök-fő* (Mátra)
- Görbe-tető* > *Köves-tető* (Keszthelyi-hegység)
- Haragistya* > *Fertős-tető* (Aggteleki-karszt)
- Körtvélyes* > *Nagy-Csákány* (Vértesszentkereszt)
- Macska-hegy* > *Purga* (Cserhát)
- Nagy-Papaj* > *Fekete-Papaj* (Zempléni-hegység).

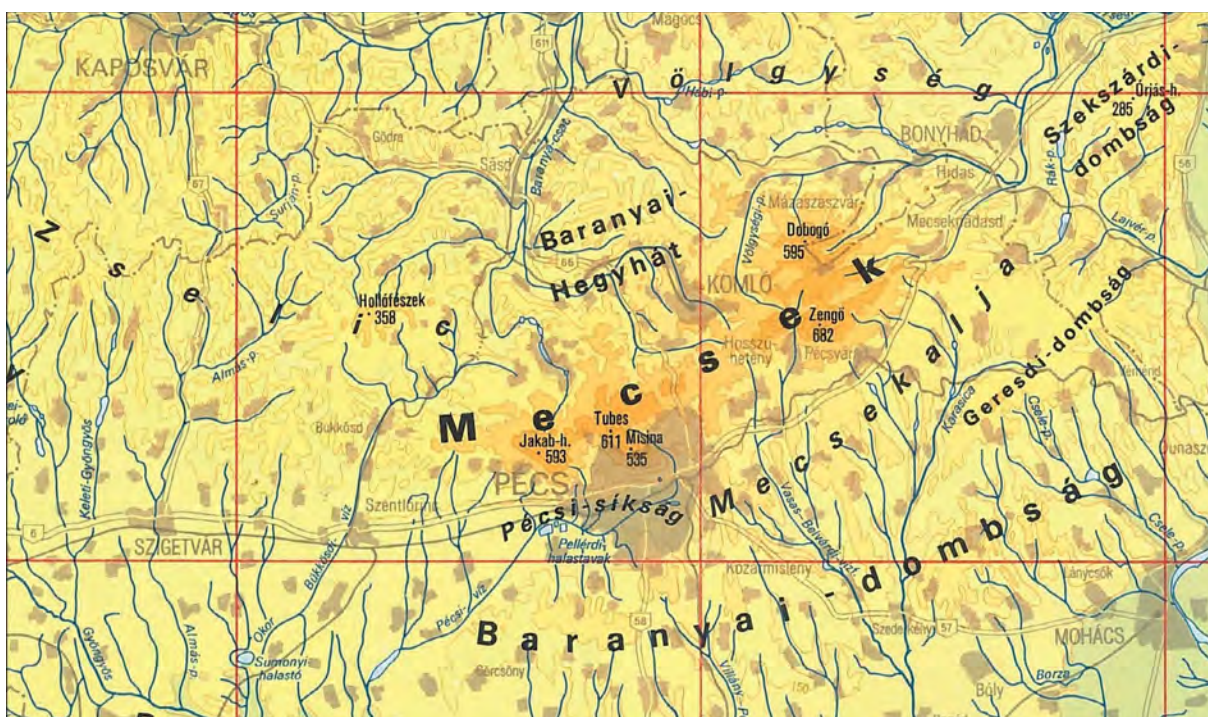
Újonnan felvett nevek:

- *Jászsági-főcsatorna*
- *Kalocsai-Sárköz*
- *Nádor-csatorna*
- *Rudabányai-hegység*
- *Sajó-völgy*.

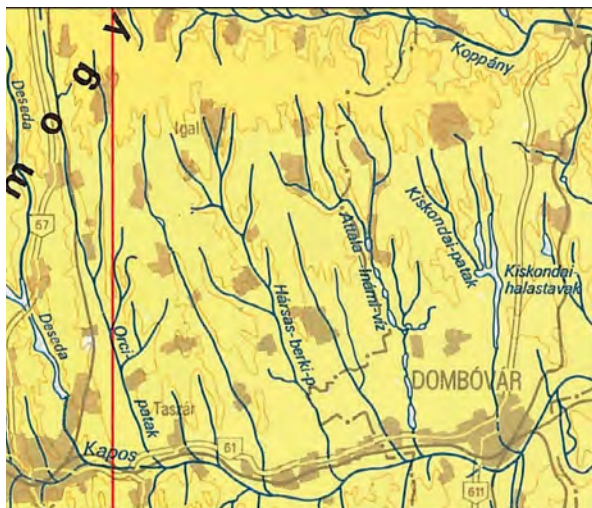
Nyilván a korrekt ábrázolhatóság szempontja is közrejátszott abban, hogy a *Palócföld* kikerült, a *Matyóföld* bekerült, a *Galyáságot* pedig nem vették figyelembe a javasoltak közül. Érdekes módon az elvi irányításkor a



■ Az északkeleti hegyvidék tájneveinek részlete. A tájnevek fizikai megjelenítése mögött hosszúkás egyeztetések álltak, és a legnagyobb összhangra törekedtek a földrajzi és a néprajzi tájbeosztásokkal (Magyarország Földrajzinév-tára I. Részlet a térképmellékletéről)



■ Dél-dunántúli tájnevek a Zselicel. A Zselicség alakot helyi kezdeményezésre és alapos kutatómunka után váltotta fel az egyszerűbb Zselic, és a használata hamarosan teljesen általánossá vált. (Magyarország Földrajzinév-tára I. Részlet a térképmellékletéről)



■ Részlet Somogy megye vízrajzából. Az FNT I. vízrajza meszszenenőkig figyelembe vette a helyi névhasználatot (Magyarország Földrajzinév-tára I. Részlet a térképmellékletéről)

névváltozatok elhagyását határozták el, a szerkesztés során mégis növekedett a számuk az el nem fogadott javaslatokkal, így például a *Heves-Borsodi-dombság* szócikke kiegészült a *Heves-Gömöri-dombság* változattal. Függetlenül a készülő új kiadástól, de véletlenül éppen megfelelő időben Baranya megyei értelmiségiek egy csoportja azzal fordult a bizottsághoz, hogy a *Zselicség* tájnév helyett a *Zselic* legyen a használatra javasolt alak. Kérésüket mind a helyi névhasználatból származó, mind a történeti forrásokból bőségesen alá tudták támasztani. A bizottság kutatásai is megerősítették, hogy a képzett alak valószínűleg a *Völgység*, *Őrség*, *Hanság*, *Ormánság* stb. tulajdonnevek, illetve a hegység, dombság stb. földrajzi köznevek analógiájára terjedt el, és mivel a helyi használatból való minél nagyobb egyezés a fontos szempontok között szerepel, helyt adott a kérésnek, és az újabb kiadásban már így szerepel.

Az új, átdolgozott kiadás az 1:500 000-es melléklettel 1982 elején jelent meg.¹⁰ Ez a névanyag egy évtizeden keresztül alapja lett a kis méretarányú természetföldrajzi térképeknek, iskolai atlaszoknak. A rendszerváltás után erős kritikák érték, arra hivatkozva, hogy államhatárok közé szorított tájsemléletet érvényesített. Azóta több tájbeosztás lá-

tott napvilágot, mégis jelen pillanatig az *FNT I.* az utolsó, amelyre azt lehet mondani, hogy a nemzetközi standardizáció fogalma szerint előállt névanyag.

Helységnevek

A helységnevek (vagy államigazgatási helynevek, ahogy az FNB korai dokumentumaiban szerepelnek, jóllehet megye- és más közigazgatási nevek soha nem kerültek a bizottság elé) különleges helyet foglalnak el az FNB történetében. Egyrészt azért, mert minden bizonynyal a legfontosabb névcsopotról van szó, akár a hivatali oldalt és a közszolgáltatások (lakcímnnyilvántartás, anyakönyvezés, postaforgalom, menetrendek stb.), akár a történeti folytonosság és a személyes identitás oldaláról nézzük. Másrészt a bizottság abban a sajátos helyzetben volt, hogy jogszabály nem írt elő kötelezettséget a számára e névcsopotrall kapcsolatban, viszont más szakértői testület hiányában működése folyamán mégis mindig magára vállalta a véleményezést (településnévi albizottság). Az általános szakmai vélemény szerint a bizottság az 1954-ben megszüntetett Országos Községi Törzskönyvbizottság utódja volt, noha ezt az utódlást csak a részlegesen átfedő működési területtel és a tagokat delegáló intézmények egy részével lehet indokolni, hivatali felhatalmazással nem.

Az 1970-es évek végétől megszaporodtak a közigazgatási átszervezések (községegyesítések és szétválások). A *Földrajzinév-tár II.* munkabizottságának is feltűnt, hogy a helységnevek írása gyakran eltér a helyesírási szabályoktól, és a Központi Statisztikai Hivatal (KSH) képviselőjétől is olyan kérések érkeztek, hogy működjön közre a bizottság a helységnévtári névanyag következetességének, egységének a megteremtésében. Volt ebben egy kis előremenekülés is: a *Helységnévtár* szerkesztői ugyanis megkezdték a helyesírási egységesítést, de minden felhatalmazás nélkül, így például az 1962. évi kiadásban egységesen hosszú ú-val és egy l-lel írták a hajdú és szőlő, szőlős sza-

10 Magyarország földrajzinév-tára I. Fontosabb domborzati, táj- és víznevek. 2., átdolg. kiad. Kartográfiai Vállalat. Bp., 1982.

vakat tartalmazó neveket, míg az 1956. évben még *Hajduszoboszló*, *Hajduvid*, *Mátraszöllös*, *Szöllősgyörök* stb. állt. A 11/1971. (III. 31.) Korm. rendelet viszont kimondta, hogy „államigazgatási helynévként csak a hivatalosan megállapított helynevet szabad használni”.¹¹ Így az előbbi típus hivatalossága kétséges mind a helységnévtárban, mind az *FNT*-kötetekben. Azóta sem nyugvó elvi kérdés, hogy a köznyelvi elemekre vonatkozó helyesírási szabályok vonatkoznak-e a hivatalos nevekre, vagy az utóbbiak ugyanúgy nem változtathatók meg önkényesen, ahogy a régies írásmódú vezetéknevek sem (Rácz, Váczi, Kováts, Weöres stb.).

Az FNB véleményezése céljára Orlicsek József, a *Helységnévtár* hosszú évtizedeken át működő, legendás szerkesztője kivonatot készített a helységnévtár azon neveiből, amelyek azonos vagy azonos eredetű szavakat tartalmaznak, mégis különbözőképpen vannak írva, továbbá azokból a nevekből, amelyeket nem a modern hangjelölés szabályai szerint írtak. Földi Ervin kiegészítésével összesen 34 lexikai elem 82 helységnévi előfordulását vizsgálták, és alapvetően a bizottsági tag Kiss Lajos viszonylag friss etimológiai szótárának szócikkei szolgálták a szavak egymással vagy a köznyelvi formával való egybevetésére.¹² A legtöbb esetben a magánhangzók hosszúságjelölése okozott gondot. A híd szó hét, a víz (héviz) négy község nevében állt rövid *i*-vel: *Megyehid*, *Óhid*, *Hidvégardó*, *Szabadhidvég*, *Galgahéviz*, *Vizvár* stb., hasonlóképpen indokolatlan volt a rövid magánhangzó *Füzvölgy*, *Bakonyszücs*, *Timár* stb. nevekben, ahol élő irodalmi nyelvi alakok szolgáltatták a mintát. Kérdésebbek voltak a *Nyirád*, *Szin*, *Szinpetri*, *Töttös* ~ (*Csikós*)*töttös*, *Lökősháza* féle esetek. A mássalhangzók közül a bükk szó rövid *k*-ja három helységnévben (*Büik*, *Nemesbüik*, *Ozmánbüik*) már átvezet a nyelvjárásiasság és a hagyományos írásmódok tiszteletének csak szubjektíven megítélhető kérdéséhez. A hárs+ágy szavak összetétele háromféle írásbeli

formában volt (és maradt) hivatalos: *Hásságy*, *Somogyhárságy*, *Zalaháshágy*, a *Farkasgyepű*-vel szemben áll *Gyepükaján*, a meggyesek egy része *Medgyesbodzás* és *Medgyesegyháza* formában, van o-val írt *Nyugotszenterzsébetünk*. Vajon milyen mértékben kell egységesíteni a köznyelvben már nem motivált, viszont tudományos elemzéssel nyilvánvalóan egy töről valónak minősített névelemeket: *Pápadereske* ~ *Mátraderecske*, *Balatonlelle* ~ *Maroslele*, *Páty* ~ *Kőszegpaty*, *Rábapaty*, *Tállya* ~ *Kistálya*, *Nagy-tálya* stb.? *Mersevát* és *Külsővat* szomszédos települések, ugyanazon történelmi gyökerekkel, a *Vat*-*Vát* elem különbözősége mindössze abból adódik, hogy más megyékbe esvén, más és más időpontokban történt a törzskönyvezésük. Az 1950. évi közigazgatási átszervezés után tucatnyi megyenévi megkülönböztető előtaggal bíró község került másik megyébe, például *Somogyhatvan* és *Somogyviszló* Baranyába, *Zalaszegvár* és *Zalahaláp* Veszprém megyébe. Vajon ezek a csak néhány évtizede viselt előtagok mennyire váltak a nevek szerves részévé, nem fontosabb szempont-e, hogy az előtag az aktuális közigazgatási beosztást tükrözze? Az előterjesztés mennyi elvi és gyakorlati kérdést felvetett. Sajnos a jegyzőkönyvek részletes magyarázatokkal nem szolgálnak, és a vitákba nem nyújtanak betekintést, mindössze annyit szögeznek le, hogy „a bizottság megállapodott abban, hogy a változásra csak azokat az államigazgatási helységneveket javasolja, amelyeknél biztos alapokon áll az indoklás, és a változást a bizottság egyhangúan szükségesnek látja”.¹³ Az OFTH elnöke végül 22 helységnévet terjesztett fel a Minisztertanács Tanácsai Hivatalához (MTTH) helyes névalak hivatalossá tétele érdekében. Hosszú magánhangzós formát javasoltak: *Bucuszentlászló*, *Füzvölgy*, *Gyepükaján*, *Galgahéviz*, *Hévizgyörk*, *Megyehid*, *Óhid*, *Baranyahidvég*, *Hidvégardó*, *Rábahidvég*, *Sajóhidvég*, *Szabadhidvég*, *Himesháza*, *Pápoc*, *Szin*, *Szinpetri*, *Timár*, *Hosszúvíz*, *Vizvár*; *Bácsborsód* második o-ja legyen rövid;

11 Az 1971. évi I. törvény, az ún. tanácstörvény végrehajtási rendelete.

12 KISS LAJOS: *Földrajzi nevek etimológiai szótára*. Bp., 1978.

13 Emlékeztető az OFTH Földrajzinév-bizottságának 1979. május 29-én megtartott 32. üléséről. Kézirat. Lechner Tudásközpont Nonprofit Kft.

Hévíz (1. Galgahévíz)
HÉVIZGYÖRK
 Hévízszentandrás
 Hid (1. Megyehid, Óhid)

Hidvég (1. Baranyahidvég, Rábahidvég, Sajóhidvég, Szabadhidvég)
HIDVÉGARDÓ
 Hidvégardó vasútállomás (Hidvégardó)

▪ Helytelenül rövid i-s nevek az 1973. évi helységnévtár névmutatójában. A helységnevek esetében a közsői helyesírás érvényesítése is akadályba ütközött (A Magyar Népköztársaság helységnévtára. Központi Statisztikai Hivatal. Bp., 1973)

a hosszú gy köznyelvi hangjelölése: *Medgyesbodzás, Medgyesegyháza*. A tanácstörvény rendelete nem adta meg a „hivatalos eljárás” módját, így egyelőre megrekedt az ügy. Az 1985. évi helységnévtárba mindössze *Hosszúvíz* és *Vízvár* helyes alakja került, továbbá két olyan változás, amely mellett az FNB-ben nem volt konszenzus: *Keleviz* > *Kelevíz*, *Lökösháza* > *Lökösháza*.¹⁴

Hajdúhadház és *Téglás* egyesítése megmutatta az eljárásrend szabályozásának hiányát. Az FNB elé a *Hadháztéglás* nevet terjesztették fel helyi egyeztetés nélkül. A bizottságnak a hagyományos és az OKTB gyakorlatán is alapuló véleménye szerint a magyar helységnévrendszerben a második tag van hangsúlyos helyzetben, és a *Tégláshadház* formát javasolták, eredmény nélkül, 1984-ben az első alakkal jött létre az egyesített város. A lakosságban azon nyomban mozgalom indult a hajdú előtag visszaszerzéséért, amely 1986-ban az FNB jóváhagyása mellett be is következett, viszont meg kellett harcolni az egybeírásért: *Hajdúhadháztéglás*. Öt év után újra szétváltak a hagyományos elnevezésekkel. *Homokterenye*, *Mátranovák* és *Nádújfalu* egyesítésekor sem vették figyelembe az FNB véleményét. Történetileg indokolt lett volna a *Homokterenye* név megtartása, másodsorban a *Nováserterenye* alakot javasolták, végül *Mátraterenyét* hirdették ki. Az eredeti

előterjesztés *Mátraújterenye* volt. *Nagybátony* és *Kisterenye* egyesítésekor rábólintott a bizottság a *Bátonyterenye* névre, ugyancsak formális volt a *Lajosmizséből* kiváló, történetileg jól adatolható *Felsőlajos* elfogadása. A *Hajós* területéből kiváló település esetén minden történeti előzmény az *Érsekhalom* alak mellett szólt, mégis az eredetileg előterjesztett *Érsekhalma* lett hivatalos. Nem sikerült a bizottságnak azt sem elérnie, hogy a *Szакmárból* kiváló falu az *Újteleknél* egyedibb nevet vegyen fel. Az 1952-ben *Kecskemét* határából kiszakadt, *Alsószentkirály* és *Felsőszentkirály* pusztákból alkotott falu az előzmény nélküli, helyben ismeretlen és indokolhatatlan *Lászlófalva* nevet kapta. Az ezzel megbékélni nem tudó lakosságra hivatkozva a tanácselnök kezdeményezte a *Szentkirály* név felvételét. A bizottság teljes mértékben egyetértett a névváltoztatás szükségességével és a felsorolt történeti indokokkal, viszont – Kiss Lajos részletes véleményére is hivatkozva – megkülönböztető előtagos alakot látott indokoltnak, elsődleges javaslata szerint a *Kunszentkirályt*. A modern magyar közigazgatásban már volt egy *Szentkirály*, ezt 1950-ben csatolták Szombathelyhez, az összes többi még a század elején jelzöt kapott, pl. *Bakonyszentkirály*, *Porrogszentkirály*, *Rinyaszentkirály*. Sajnos a hivatalok ebben az esetben sem vették figyelembe a szakértői véleményt. Mindenesetre a bizottságban az esetek kapcsán kialakult egy erős, a történetiségre érzékeny eljárásrend, aminek alapján joggal vindikálhatott magának erősebb jogosítványt a helységnevek ügyében is.

Az 1980-as években a bizottság tevékeny szerepet vállalt a készülő új helyesírási szabályzat földrajzi neves részében és a budapesti utcanévek rendezésében, továbbá megtörténtek az előkészületek és a kísérleti munkák a *Földrajzinév-tár* nagy méretarányú verziójának felméréséhez. A legnagyobb erejű változást azonban a jogállás szintjének emelésével sikerült elérni. Ezeket e sorozat következő tanulmánya ismerteti majd.

14 A Magyar Népköztársaság helységnévtára. Központi Statisztikai Hivatal. Bp., 1985.